

DOCENDO

SUURI

SUOMALAINEN

VAKOILUTAPPAUS

ERKKI HUJANEN | KARI JUNKKALA

ERKKI HUJANEN, KARI JUNKKALA

SUURI SUOMALAINEN VAKOILUTAPPAUS

DOCENDO

Ensimmäinen painos

© Erkki Hujanen, Kari Junkkala ja Docendo 2025

Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä

Lönnotinkatu 18 A, 00120 Helsinki

Kansi: Mainostoimisto Kalevantuli

Kansikuvat: STT-Lehtikuva, Kansallisarkisto ja Helsingin Sanomat

Taitto: Keski-Suomen Sivu Oy

ISBN 978-952-850-440-5

Painettu EU:ssa

Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut:

tuotevastuu@docendo.fi

Sisällysluettelo

Esipuhe	9
---------------	---

OSA I

LUKU 1. OPERAATIO LAULU JOHTI TÄYSOSUMAAN.....	15
Kätkö paljasti vuodot armeijassa.....	18
Kekkoselta lupa pidätyksiin.....	20
Sotilaat ilmiantoivat vaatturin	22
LUKU 2. VAATTURI SUOSTUI PUHUMAAN	25
Kotietsinnässä revittiin lattialankkuja	26
Vakoilujuttu nousi pääotsikoihin.....	28
Sotilasvakoilua vai provokaatio?	32
Poliisi peitteli ”Jyväskylän rouvaa”	36
LUKU 3. VÄRVÄYS ALKOI SOTAVANKEUDESSA.....	41
Vakoojaksi pistoolin uhall.....	46
Kettusesta tuli NKVD:n mies	49
Tehtävät käyntiin radistin värväyksellä	54
Koukka puna-armeijan vangiksi	56
Koukasta kaavailtiin desanttia	59
Agenttiradio upotettiin järveen	62
LUKU 4. NEUVOSTOVAKOILU KIINNOSTUI ASETETAISTA	69
Kettunen värväsi SKP:n miehen	72
Tykkitehtaalta tiedottajaksi nainen	75
Päälliköt katsastivat peitenimi Liekin	80

Häät käänsivät naisvakoojan pään.....	82
Kettunen haettiin iltakävelyille.....	85
Neuvostovakoilu valitsi Salon	88
Salo agentiksi liköörin voitelemana	91
LUKU 5. PISTOOLI PÄÄKAUPUNGIN OHIMOLLA.....	97
Itävakoilun juuret olivat syvällä	102
Toivonen yritti värvätä ylivääpeliä.....	104
Neuvostovakoilu selvitti sodan vaaraa	108
Porkkalasta tuli vakoilukeskus.....	110
Kettunen rajan yli punaupseerina.....	114
Koukka joutui tukiovetukseen	117
Kapteeni pehmitettiin illanvietossa	121
Kettunen huijasi humalaista kersanttia	125
Kävikö Naukkarinen Porkkalassa?	130
Miksi Salo suostui neuvostovakoojaksi?.....	132
Katkeruus hallitsi Salon mieltä.....	136

II OSA

LUKU 6. VAKOILU LAAJENI MYÖS LÄNTEEN	143
Lentäjän ura katkesi rattijuopumukseen	145
Mannerheim-ristin ritari vangittiin	148
Ilmatiedustelu oli lentäjille tuttua	150
Ilmavoimien sisäinen valvonta petti.....	157
Ilmakuvat tärkeitä idälle ja lännelle	160
Miehityksen uhka motivoi tekoihin	163
Lentäjäsankari kiisti länsivakoilun	169
Pohjoinen kiinnosti länsitiedustelua.....	171
Sota jätti Luukkaseen levottomuuden.....	175
LUKU 7. SUOJELUPOLIISI ONNISTUI NÄYTTÄVÄSTI	181
Kommunistit Supon pääkohteiksi	186
Pankkiryöstö vei vakoilun jäljille	190
Agentti liftasi etsivän kyytiin	193
Supo yritti saada kaksoisagentin	197

Länsivakoiluunkin piti reagoida.....	201
Puolueilla oli omat tiedusteluelimensä.....	206
Supo tarkkaili kansan mielialoja	207
Jyväskylän tapaus oli avainjuttu	211
LUKU 8. HOVIOIKEUS PUI TIETOJEN SALAISUUTTA.....	219
Kaikille syytteet maanpetoksesta	223
Rivakka suullinen kuuleminen.....	226
Kettunen toimi kuoleman uhallä.....	229
Salo vetosi poliittiseen käänteeseen	231
Kiistaa ilmakuviens merkityksestä	234
Syyttäjä esiintyi pisteliäästi.....	237
Salo kertoi kuvakirjan synnyistä	240
Tehtiinkö Tourulassa salaisia töitä?	241
SKP:n oikeusoppinut ärhäkkänä.....	244
Kettuselle ja Salolle kovimmat tuomiot.....	246
Jutun julkisuus osin harkittua	247
LUKU 9. SUURI SUOMALAINEN VAKOILUTAPAUSS.....	251
Yhtä vaille kaikki valittivat tuomioista.....	254
Salo syytti upseereita länsiyhteyksistä.....	257
Salon tapaus politisoitui eduskunnassa	262
Hävittäjälentäjä taisteli kunniastaan.....	265
Luutnantti halusi Suomen etua	269
Korkein oikeus alensi päätuomioita	271
Ainakin yksi jatkoi tiedustelua	272
Luukkasen tukijat vetosivat Kekkoseen.....	277
YHTEENVETO	281
KIRJAN SYNTY JA KIITOKSET	285
LÄHTEET	289
Nimihakemisto	295

Esipuhe

Syksyllä 1953 Suojelupoliisi sai vihiä laajan suomalaisen vakoilu-
renkaan hämäristä puuhista. Kopla oli vuotanut Neuvostoliit-
toon miltei kymmenen vuoden ajan sotilaallisia tietoja ja raport-
teja teollisuudesta. Neuvostovakoilua kiinnostivat sotilaallisesti tärkeät
kohteet Jyväskylässä. Seudulla on edelleen paljon puolustustarviketeol-
lisuutta, joten samantapaista vakoilua voi tapahtua tänäänkin – keinot
vain ovat 70 vuoden takaisesta huomattavasti muuttuneet.

Jatkosodan lopussa 1944 Neuvostoliitto värväsi vakoilijoita suo-
malaisista sotavangeista, mistä ei aikaisemmin ole juurikaan kerrottu.
Myös Jyväskylän vakoilujutun päätekijä koulutettiin sotavankeudessa
Neuvostoliiton tiedustelun palvelukseen. Hän aloitti toimintansa heti
sodan jälkeen Suomeen palattuaan ja sai vuosien aikana värvättyä
useita tiedottajia vakoiluketjuunsa.

Tässä kirjassa kuvataan, miten neuvostovakoilu toimi ja mitä se
tavoitteli pienessä länsinaapurissaan Suomessa samaan aikaan, kun
Neuvostoliitto yhtenä toisen maailmansodan voittajavaltiona otti mää-
räysvaltaansa koko itäisen Euroopan. Myös länsivakoilu laajeni Suo-
messa kylmän sodan kireinä vuosina. Vakoilusta kehittyi suurvaltojen
keskeinen ase taistelussa maailman etupiireistä, ja Suomi oli Neuvosto-
liiton rajanaapurina otollinen väylä hankkia tietoja vastapuolesta.

Jyväskylän vakoilujutun poliisitutkinnassa paljastuikin, että ketjuun
sekoittui oma haaransa länteen. Muutama ilmavoimien lentäjäupseeri
kuljetti salaisia asiakirja-aineistoja Pohjois-Ruotsin kautta lännen tie-
dustelulle. Tämä tapahtumien kulku kuvataan tässä kirjassa ensimmäi-
sen kerran yksityiskohtaisesti.

+++

Suomen nykyinen valtiollinen turvallisuuspoliisi, Suojelupoliisi, perustettiin vuonna 1949. Jyväskylän vakoilujuttu oli sille ensimmäinen iso vastatiedustelun operaatio ja siihen mennessä laajin maanpetosepäilyihin liittyvä juttu, jossa Supon tutkijat onnistuivat paljastamaan Suomen turvallisuudelle vaarallisen toiminnan. Supon kanssa Jyväskylän vakoi-lurengasta selvittivät puolustusvoimat ja rikospoliisi.

Jyväskyläläinen pikkupoika Kari Junkkala näki omakohtaisesti vakoi-lurenkaan yhdysmiehen pidätyksen tämän kodista. Junkkala asui lapsena päätekijän naapurissa ja tunsu tämän perheen. Hänellä on vuosien varrelta muutakin muisti- ja kokemustietoa tapaukseen liittyvistä henkilöistä.

Myöhemmällä iällä Junkkala palasi useissa eri yhteyksissä tähän aikoi-naan täysin vaiettuun maanpetosjuttuun. Junkkalaa vaivasi nuo-ruutensa asuinympäristön radiohiljaisuus asian ympärillä. Hänestä tun-tui ikuiselta mysteeriltä, miten paljon naapurit tiesivät vakoiluasiasta ja oliko joillakin tutuilla kenties osuutta tapaukseen varsinaisten tekijöi-den asiamiehinä tai viestittäjinä.

Kari Junkkala piti myös tärkeänä selvittää, miksi Jyväskylä on aina kiinnostanut vakoilijoita. Lopulta kipinä syttyi, ja hän ryhtyi hankki-maan lähdemateriaalia. Tämän kirjan sisältö pohjautuu perusteellisesti pengottuihin ja koottuihin arkistolähteisiin. Kuva tapahtuneesta raken-tuu pääosin esitutkinnassa ja oikeuskäsittelyissä syntyneiden asiakir-jojen perusteella. Kirja tarjoaa yhden tapauksen kautta dokumentin vakoilun kiellettyyn, pimeään, jännittävään ja vaaralliseen maailmaan, jossa laillisen tiedustelun ja laittoman tiedonhankinnan eli vakoilun raja on usein hämärä.

+++

Jyväskylän vakoilujuttu oli aikanaan suuri suomalainen vakoilutapaus. Lehdistö uutisoi asiasta laajoin otsikoin. Kun vakoilurenkaan epäillyt pidätettiin ja asia eteni oikeussaliin, maanpetoksesta syytettyjen nimet ja kuvat painettiin julkisiksi lehtiin. Juttua seurattiin myös ulkomailla. Erityisesti Ruotsissa siitä kerrottiin isosti.

Jyväskylän vakoilujutusta haluttiin aikoinaan vaieta sen poliittisen arkaluontoisuuden vuoksi. Siksi asia käsiteltiin oikeudessa suljetuin ovin. Korkein oikeus määräsi toukokuussa 1954 antamiensa tuomioiden jälkeen poliisitutkinnan ja oikeuden pöytäkirjat ikuisesti salaisiksi. Maailmanpoliittinen tilanne kuitenkin muuttui vajaassa 50 vuodessa niin, että vuonna 2000 korkein oikeus päätti avata ne tutkijoille.

Vakoilurenkaasta ei ole aikaisemmin kirjoitettu yhtenäistä teosta. Aihetta on kyllä käsitelty tai sivuttu muutamissa maanpetoksia, vakoilua ja tiedustelua käsittelevissä kirjoissa. *Suuri suomalainen vakoilutapaus* -kirja avaa yhden laajan maanpetosjutun kautta Suomen tilannetta hävityn sodan jälkeen. Paikkaansa hakivat niin yksittäiset ihmiset kuin koko kansakuntakin. Motiivit taustalla ajoivat ihmisiä mitä ihmeellisimpiin tekoihin.

Asia voidaan nyt, yli 70 vuoden jälkeen, kuvata objektiivisesti eli kertoa, mitä todella tapahtui. Tämän vakoilutapauksen tarkka kuvaus osana historiallista aikaansa lisää ymmärrystä Suomen poliittisesti vaikeasta asemasta idän ja lännen välissä.

OSA I

LUKU 1.

OPERAATIO LAULU JOHTI TÄYSOSUMAAN

Neuvostoliiton toimintaan Suomessa ei voitu puuttua heti toisen maailmansodan jälkeen. Vuosikausien ajan neuvostoliittolaisten liikkeitä oli pakko katsoa läpi sormien, mutta diktaattori Josif Stalinin 5. maaliskuuta 1953 tapahtuneen kuoleman jälkeen tilanne muuttui. Stalinin ajan hirveyksiä alettiin tuoda päivänvaloon. Pahamaineisen salaisen poliisin NKVD:n johtaja ja Stalinin luottomies Lavrenti Berija syrjäytettiin. Valtataistelu vei huomion, jolloin jättiläisen ote myös pienestä Suomesta löystyi.

Suojelupoliisissa terästäydyttiin. Huhtikuussa 1953 Supo päätti ryhtyä valvomaan Porkkalan ja Vaalimaan välisellä maantiellä jurraavia, neuvostoliittolaisin rekisterikilvin varustettuja autoja. Niillä oli esteetön läpikulkuoikeus tällä maantiellä, sillä suomalaisviranomaiset eivät saaneet tarkistaa neuvostoliittolaisten autoja niiden kauttakulkuväylällä Suomen maaperällä.

Supossa voitiin olettaa, että henkilöautoissa, kuorma-autoissa ja maastoautoissa kulkevat henkilöt toimivat Neuvostoliiton tiedusteluelimissä ja läpikulkuliikenne palveli miltei yksinomaan maan salaista tiedustelua. Neuvostoliitto hoiti Porkkalaan sijoitettujen joukko-osastojensa huoltoa junilla, laivoilla ja lentokoneilla. Niitä suomalaisen oli täysin mahdotonta valvoa, mutta maantietä kyllä voitaisiin pitää jonkin verran silmällä neuvostoliittolaisten huomaamatta.

Vapaa kauttakulkuoikeus perustui 19. syyskuuta 1944 solmittuun välirauhansopimukseen. Sen nojalla Neuvostoliitto hallitsi vuokralle annettua sotilas- ja laivastotukikohtaansa Porkkalanniemellä. Niemi sijaitsee Suomenlahden kapeimmalla kohdalla. Kauttakulkureitti Neuvostoliitosta vuokra-alueelle suuntautui Vaalimaan raja-asemalta Haminan, Kotkan, Loviisan ja Porvoon kautta Helsinkiin ja sieltä edelleen Porkkalaan. Reitillä oli mittaa yhteensä 225 kilometriä.

Supo oli jo pidempään saanut viitteitä siitä, että jotkut suomalaiset pitivät luvottomasti yhteyttä Porkkalaan ja sieltä pois kulkeviin neuvostoliittolaisiin autoihin. Aluksi se suhtautui epäilyyn rikolliseen toimintaan vaiteliaasti. Keväällä 1953 valvontaan saatiin mukaan Suomen rajavartiostot Porkkalassa ja Kaakkois-Suomessa sekä kauttakulkureitille sijoittuvat poliisi- ja nimismiespiirit. Voitiin luoda aukoton tarkkailu- ja tiedusteluverkosto.

Verkosto toimi niin, että rajaviranomaiset ilmoittivat puhelimitse poliisille aina, kun neuvostoliittolainen auto ylitti Suomen rajan Porkkalassa tai Vaalimaalla. Porkkalasta tieto meni suoraan Supon päämajaan Helsinkiin, Vaalimaalta Virojoen poliisille, ja sieltä aina seuraavan alueen poliisille sitä mukaa kun auto eteni. Jokaiseen etappipaikkaan järjestettiin valvonta, milloin auto sivuuttaisi kunkin paikkakunnan.

Tiedusteluverkosto varautui myös neuvostoliittolaisten puhelin kuunteluun. Siksi operaatiolle annettiin peitenimi Lauulu. Sillä haluttiin harhauttaa mahdollista kuuntelijaa otaksumaan, että kyseessä oli pelkästään salakuljetuksen seuranta eikä ulkovallan vakoilun tarkkailu. Myös paikkakunnille annettiin peitenimet.

Tarkkailussa selvisi, että neuvostoliittolaiset ajoivat matkaosuuksia erittäin epäsäännöllisesti ja että he selvästi pysähtelivät matkan varrella. Vielä ei kuitenkaan tiedetty, missä ja miksi. Eniten aikaa kauttakulkuun käyttivät lavakuomuilla varustetut kuorma-autot, joiden liikkeet näyttivät muutenkin salaperäisiltä. Tarkkailupisteisiin perustunutta valvontaa kiristettiin. Lähdettiin liikkeelle. Kesällä 1953 aloitettiin varjostus.

Salaisessa seurannassa Supon etsivät saivat selville venäläisten poikkeavan joillakin pysähdyksillään metsään. Etsivät päättelivät, että tienvarren metsissä täytyi sijaita tietojenvaihtoon tarkoitettuja salaisia postipaikkoja. Kyseessä ei voinut olla mikään muu toiminta kuin vakoilu.

Supon varjostusoperaatiot muuttuivat pikkuhiljaa vaarallisiksi, sillä Neuvostoliiton väki ilmiselvästi tiesi heihin kohdistuneista epäilyistä. He pysäyttelivät harhautukseksi autojaan mutkien ja kumpareiden taakse, jolloin suomalaispoliisit joutuivat hurauttamaan ilmeettömästi ohitse ja sen jälkeen hämäämään omia liikkeitään.

Elokuussa 1953 autojen varjostus päätettiin lopettaa. Operaatio Lau-lun taktiikkaa muutettiin niin, että epäillyt postipaikat tien varrella miehitettiin seurantaan aina, kun neuvostoliittolaisen auton tiedettiin olevan saapumassa kohdalle. Etsivät sananmukaisesti jalkautuivat autoistaan maastoon. Taktiikka johti täysosumaan.

Torstaina 20. elokuuta Supon etsivät tutkivat maastoa Pyhtään pitäjässä Porvoon ja Kotkan välisellä metsätaipaleella. Metsiköstä noin 40 metrin päässä maantiestä miehet löysivät kätkön. Sieltä he kaivoivat esiin senttimetrin vahvuisesta raudasta valmistetun kannellisen lieriömuotoisen putkilon.

Esineestä otettiin tarkat mitat rikostutkintaa varten. Ontto metallilieriö oli noin 25 senttimetriä syvä ja halkaisijaltaan 10 senttimetriä leveä. Se oli maalattu ulkopuolelta vihreäksi ja sisältä valkoiseksi. Kansi avautui ja sulkeutui pienillä saranoilla. Joku tai jotkut olivat kaivaneet metalliesineen maahan pystyasentoon, minkä jälkeen se oli peitetty sammalilla ja naamioitu kuivilla risuilla.

Mitä metallilieriön sisään oli ahdettu? Supon miehillä oli nimittäin jo selvä oletus, että sieltä todellakin paljastuisi jotain näyttöä salaisesta tietojenvaihdosta.

Etsivien pettymykseksi ontosta putkilosta ei kuitenkaan löytynyt mitään. Se oli tyhjä.

Näytti silti varmalta, että nyt oltiin postikätköllä, jonka seurantaa kannattaisi jatkaa – eikä turhaan. Pian havaittiin, että Porkkalan ja Neuvostoliiton väliä ajavat autot pysähtyivät usein tähän kohtaan, ja silloin joku autoissa olevista kävi lieriöllä. Sinne ei silti ilmestynyt mitään postia.

Viimein, kahden kuukauden tarkkailun jälkeen, tärppäsi. Keskiviikkona 21. lokakuuta Supon miehet näkivät jälleen neuvostoliittolaisen käyvän lieriöllä. Hänellä ei näyttänyt olevan mitään vietävää postilaa-tikkoon, joten Supon etsivät jättivät pyydyksen kokematta.

Myöhään samana iltana, kun etsivät olivat jo poistuneet koteihinsa, kätköpaikalle metsään harppoi suomalainen mies. Hän kaivoi lieriöstä 250 000 markkaa ja jätti sen jälkeen sinne oman postinsa.

Kätkö paljasti vuodot armeijassa

Seuraavana aamuna kello kahdeksalta Supon etsivät menivät tarkistamaan lieriötä. Oli torstai 22. lokakuuta. Risujen ja sammalten alta, metallilieriön päältä, paljastui ruskea paperipaketti. Paketti ei joko ollut mahtunut lieriöön tai se oli vain kiireessä jätetty ujuttamatta sinne.

Paperipaketti oli A4-arkin levyinen, 45 senttiä korkea ja 1,5 senttiä paksu. Vaaleanruskean kuoren taitteet oli liimattu tiukasti kiinni. Pakettia oli nähtävästi jälkeinpäin vähän raotettu ja rakoon oli taitettu paperi siten, että puolet siitä näkyi.

Mutta mitä paketin sisältä tuli esiin? Siellä oli ruskeaan muoviiin kääritty kirjekuori, joka sekin oli liimattu huolellisesti kiinni. Kaatosadekaan ei olisi päässyt kastelemaan sen sisältöä. Supon tutkijat leikkasivat paketin ja kirjekuoren liimauksia auki. Aluksi he luulivat, että paketti oli neuvostoliittolaisten jättämä. Kun kuoren sisältö alkoi valjeta heille, miehet katsoivat toisiaan, hengähtivät syvään ja selasivat papereita pikaisesti yhä uudestaan ja uudestaan.

Sillä hetkellä he tajusivat, että Suomen armeijan sisällä on vuoto, joka vaikutti pahalta. Salaista tietoa oli matkalla Neuvostoliittoon.

Kirjekuoreen oli koottu iso pino ilmavoimien asiakirjoja, joiden joukossa oli muun muassa ilmakuvakarttoja itäisen Suomen pienistä lentokentistä. Mukana olivat Joroisten, Puumalan, Mikkelin, Jämijärven, Naarajärven, Taipalsaaren ja Savitaipaleen lentokenttien ilmakuvat. Kuoreen oli pakattu myös indeksikartta eli karttahakemisto, johon oli merkitty kaikki Suomessa 1. lokakuuta 1953 mennessä tehdyt ilmakuvaukset.

Nippuun oli laitettu lisäksi jäljennös Tikkakoskella sijainneen 1. lennoston koulutussuunnitelmasta syyskaudelle 1953 ja lennoston alkuperäinen lokakuun 1953 koulutuskäske, samoin jäljennös sen organisaatio- ja henkilöstörakenteesta. Nämä kaikki ilmavoimiin liittyvät sotilaalliset asiakirjat olivat allekirjoittamattomia.

Papereiden joukossa oli myös erillinen raportti Puolustusvoimien Jyväskylän sotatekniseltä asevarikolta. Sen oli allekirjoittanut 14. lokakuuta Mola-niminen henkilö. Supon etsivät ymmärsivät, että Molan täytyi tarkoittaa vakoojan salaista peitenimeä.

Sotilaallisten tietojen lisäksi kirjekuoressa oli asiakirjoja, jotka olivat Supolle varmaankin ennalta-arvattavaa vakoilumateriaalia. Mukana oli viiden sivun mittainen otsikoimaton kirje, jossa raportoitiin Suomessa lokakuun 1953 alussa käytyjen kunnallisvaalien tuloksia. Kirjoittaja näytti arvioivan erityisesti vasemmiston menestystä Jyväskylän seudulla. Lisäksi kuvattiin työllisyystilannetta Suomessa. Lopussa kerrottiin Jyväskylän ja Haapajärven välisestä ratatyöstä, jota tehtiin hätäaputoimina.

Kirjekuoresta löytyi lisäksi kuitteja, joiden tutkijat arvioivat liittyvän rahapalkkioihin. Peitenimi Julkas oli kahdella erillisellä kuitilla allekirjoittanut 1. lokakuuta 1953, että hän oli saanut kolmessa erässä ensiksi 100 000 markkaa, sitten 200 000 markkaa ja vielä 250 000 markkaa. Lauri-peitenimi oli allekirjoittamansa kuitin mukaan saanut 15 000 markkaa.

Ehkä merkkillisin paketista löytynyt paperi oli sinne jälkikäteen ujutettu asiakirja. Se paljastui virkatodistukseksi, joka oli annettu Kuopion tuomiokirkkoseurakunnasta 21. lokakuuta – siis päivää aikaisemmin, kun Supon etsivät löysivät paketin. Niin sanottu papintodistus oli Saimi Alma Maria Parviaisen nimellä, ja se oli kirjoitettu työpaikan hakua varten. Todistuksesta ilmeni, että rouva Parviainen oli omaa sukuaan Kinnunen ja hän oli syntynyt 15. heinäkuuta 1914 Kaavilla.

Mihin neuvostoliittolaiset tarvitsivat tämän savolaisnaisen virkatodistusta? Sitä Supon täytyisi selvittää tarkemmin myöhemmin.

Supo ei halunnut herättää paketin vastaanottajissa epäilyksiä ja toimi nopeasti, jotteivat he ehtisi varoittaa paketin toimittajaa eli postipaikalla oletettavasti edellisiltana tai -yönä käynnyttä suomalaismiestä. Hänet piti saada nyt kiinni pikaisesti.

Kun kaikki metallilieriön päältä löytyneet asiakirjat oli tarkistettu, niistä pidettiin Supossa kiireellinen tilannetiedotus. Piti ratkaista, palautettaisiinko paketti takaisin sellaisenaan vai voitaisiinko osa raporteista ottaa talteen ja korvata väärennöksillä. Vai tulisiko ne

kaikki takavarikoida? Seuraava läpikulkuauto saattaisi ilmestyä noutamaan pakettia vielä samana päivänä.

Vaihtoehdot risteilivät neuvonpidossa kiivaasti, kunnes päätettiin takavarikoida sotilaallisesti tärkeä ilmakuva-aineisto ja käsin kirjoitettu tilannetiedotus. Ilmakuvat ja indeksikartta ilmakuvauksista kuljetettiin Helsinkiin, jossa Uudenmaan rikospoliisikeskus otti talteen niistä löytyvät sormenjäljet. Salaisen postin kirjekuori, käärepaperi ja palanen muovikäärettä laitettiin talteen. Muista paketissa olleista asiakirjoista otettiin valokopioita ja kirjoitettiin jäljennöksiä.

Jo seuraavana päivänä eli perjantaina 23. lokakuuta postipaketti kiirehdyttiin takaisin sen löytöpaikalle metallisen lieriön päälle. Supo onnistui ajoituksessaan täydellisesti. Varhain lauantaiamuna etsivät saivat rajavartiostolta tiedon, jonka mukaan Porkkalasta oli lähtenyt kello 4.20 liikkeelle kaksi neuvostoliittolaista henkilöautoa. Niiden rekisterinumerot olivat B-97-18 ja B-94-57. Etsivät lähtivät seuraamaan autoja ja huomasivat, että kello 7.50 ne pysähtyivät Pyhtäällä juuri sillä kohtaa, johon paperipaketti oli palautettu.

Ensimmäisestä postikätkölle tulleesta autosta nähtiin poistuvan kaksi miestä, minkä jälkeen auto jatkoi heti matkaa kohti itärajaa. Miehet noutivat metsästä paketin ja nousivat se käsissään perässä tulleeseen toiseen autoon. Supon etsivät seurasivat kahta autoa Vaalimaalle, jossa ne ylittivät valtakunnan rajan kello 10.37. Oli lauantai 24. lokakuuta 1953.

Kekkoselta lupa pidätyksiin

Vaikka salainen postikätkö löytyi Pyhtäältä, pystyivät Supon tutkijat pikaisesti hahmottamaan, että vakoilu oli varsinaisesti tapahtunut Jyväskylässä. Paketissa olleiden asiakirjojen perusteella Keski-Suomessa näytti toimivan ainakin viiden henkilön vakoilijaryhmä, jonka johtaja oli peitenimi Julkas. Hän oli kirjoittanut paketista löytyneen viisisivuisen tiedonantokirjeen 20. lokakuuta eli vain paria päivää ennen paketin paljastumista.

Julkaksen yhdeksi avustajaksi tarkentui asiakirjojen perusteella peitenimi Panu. Hänen henkilöllisyytensä osattiin arvioida nopeasti. Jul-

kas mainitsi postipaketista löydettyssä raportissaan, että Panu oli valvontaupseeri ja että tämä oli osallistunut erikoiskurssille, jossa oli ilmakuvauksen asiantuntijana pitänyt esitelmän. Näistä tiedoista voitiin päätellä, että Panun täytyi olla Tikkakoskella toimivan Ilmavoimien kuvakeskuksen päällikkö, ilmakuvaukseen erikoistunut 35-vuotias kapteeni Martti Salo. Myös paketissa olleet ilmavalokuvat ja indeksikartta johtivat jäljet juuri Saloon.

Kun ainakin toinen päätekijä näytti varmistuvan armeijan henkilökuntaan kuuluvaksi, Supo siirsi asian siltä osin Puolustusvoimain pääesikunnan tutkintatoimistolle. Siellä aloitettiin välittömästi esitutkinta. Lauantaina 24. lokakuuta varmistettiin 1. lennostossa Tikkakoskella tehdyillä tiedustelutoimilla Panun oikea henkilöllisyys.

Kun Panu saatiin identifioitua kapteeni Martti Saloksi, voitiin Mola-piteenimi puolestaan määritellä armeijan teknisellä varikolla Jyväskylän Seppälänkankaalla työskenteleväksi henkilöksi. Seuraavana päivänä eli sunnuntaina 25. lokakuuta pääesikunnan tutkijat saivat raportin käsialan perusteella varmistettua, että Mola oli varikon varastonhoitaja, 32-vuotias kersantti Lahja Naukkarinen.

Näytöt vakoilusta vaikuttivat niin vahvoilta, että ainakin armeijan upseerien pidätyksiin tarvittiin poliittinen hyväksyntä valtion päätöksenteon ylimmältä taholta. Pöytäpuhelimet pirisivät viikonloppuna varmaankin taukoamatta päättäjien ja poliisiorganisaatioiden johtajien pöydillä. Lähetit juoksuttivat kirjallisia viestejä edestakaisin. Suojelupoliisin päällikkö Armas Alhava otti yhteyttä eri tahoihin. Poliittiset valtuudet pidätyksiin hankittiin pika-aikataululla pääministeri Urho Kekkoselta ja sisäministeri V. J. Sukselaiselta.

Vakoiluun ja sen myötä maanpetokselliseen toimintaan näytti syylistyneen myös siviilihenkilöitä. Heihin kohdistettu rikostutkinta ja mahdolliset pidättämiset Supon tuli lain mukaan siirtää rikospoliisille. Suojelupoliisin päällikkö Armas Alhava ilmoitti Uudenmaan läänin rikospoliisikeskuksen päällikölle Sulo Färlingille, että heidän pitäisi ottaa nyt tutkittavakseen juttu, joka viittasi vahvasti maanpetokselliseen toimintaan.

Sisäministeriössä asian otti haltuunsa jaostopäällikkö Aatto Virta. Hän määräsi heti maanantaiaamuna 26. lokakuuta Uudenmaan läänin

rikospoliisikeskuksen suorittamaan tutkimuksia Jyväskylässä ja tarvittaessa muuallakin Suomessa. Aatto Virta kertoi asiansa suullisesti Sulo Färlingille, joka puolestaan määräsi yhden rikoskomisarioista johtamaan pidätyksiä ja kuulusteluja. Avukseen Jyväskylään hän sai kaksi rikospoliisikeskuksen ylikonstaapelia.

Presidentti J. K. Paasikiveä informoitiin tapahtumista loppuviikolla. Pääministeri Urho Kekkonen keskusteli asiasta Paasikiven kanssa kahden kesken presidentin esittelyn jälkeen. Paasikivi kirjoitti päiväkirjaansa perjantaina 30. lokakuuta 1953, että ”Kekkonen kertoi vakoilusta, jota meillä on toimitettu venäläisten hyväksi. Sen johdossa oli eräs suomalainen upseeri (rahan edestä). Kekkonen lupasi käskää Sukselaisen kertomaan asiasta minulle.”

Sisäministeri V. J. Sukselainen luultavasti selvitti asiaa myöhemmin presidentille, mutta mahdollisesta keskustelusta ei ole mainintaa Paasikiven päiväkirjoissa, sisäministeriön asiakirjoissa eikä Sukselaisen elämäkertoissa.

Sotilaat ilmiantoivat vaatturin

Supon, rikospoliisin ja puolustusvoimain tutkijat neuvottelivat sunnuntaina 25. lokakuuta tiiviisti taktiikasta, jolla rikostutkinnassa tulisi edetä. Tutkijoilla oli tiedossa kaksi vakoiluryhmän jäsentä, mutta sen johtajasta ei ollut saatu minkäänlaista hajua. Johtajan henkilöllisyys oli selvitettävä Martti Salon ja Lahja Naukkarisen kuulusteluissa, ja heidät oli saatava tunnustamaan mahdollisimman nopeasti.

Päätettiin iskeä seuraavana aamuna kummankin työpaikalle. Supo valmensi epäiltyjen esimiehet pidätyksiin, jotta yllättävällä iskulla olisi pidätettäviin heti alkuun mahdollisimman suuri moraalinen vaikutus. Tässä onnistuttiinkin.

Maanantaina 26. lokakuuta Martti Salon ja Lahja Naukkarisen esimiehet lennostossa ja varikolla antoivat viralliset määräykset alaistensa pidättämiseksi työpaikoiltaan. Pidätykset tapahtuivat yhtä aikaa iltapäivällä kello 14. Salo oli työhuoneessaan, Naukkarinen matkalla iltapäiväkahville. Molemmilta saatiin heti ensimmäisessä kuulustelussa tunnustus.

Myöhemmin julkaistujen lehti uutisten mukaan Salo oli murtunut pidätysshetkellä työpaikallaan Tikkakoskella Luonetjärven varuskunnassa. Hän oli valmis kertomaan kaiken kuulustelijoille.

”Tätä minä olen jo monta vuotta odottanut”, Salo oli huokaissut.

Kaksi Pääesikunnan valvontaupseeria laittoivat Salon käsirautoihin ja kyyditsivät hänet aluksi Jyväskylään kotiinsa, jossa hän sai käydä lyhyesti tapaamassa puolisoaan ja ehkä ottamassa joitain tarvitsemiaan henkilökohtaisia tavaroitaan mukaansa. Kuulustelujen arvioitiin venyvän pitkiksi.

Salon rikosepäily ja pidätys yllättivät täysin hänen vaimonsa Aino Salon, jota *Uusi Suomi* -sanomalehti luonnehti myöhemmin uutisessaan isänmaallismielisen perheen tyttäreksi. Rouvan kerrottiin saaneen hermojärkytyksen, kun Salo poikkesi pidätettynä kotiinsa. Parisunnalla oli neljä pientä tytärtä, joista nuorin oli syntynyt vastikään samana vuonna.

”Rakas Martti, kuinka olet voinut ryhtyä tuollaiseen. Olet kuitenkin, kaikesta huolimatta, minun mieheni”, rouva sanoi.

Martti Salo purskahti itkuun. Lyhyen kotikäynnin jälkeen hänet siirrettiin Jyväskylän poliisivankilan selliin. Seuraavina päivinä Saloa kuulusteltiin sotilaspiirin esikunnassa Valtiontalossa, joka oli Alvar Aallon suunnittelema entinen suojeluskunnan talo Kilpisenkadulla Kirkkopuiston vieressä. Siellä Salo ryhtyi kertomaan puolustusvoimien tutkijoille vuolaasti, miten hän oli koonnut työpaikaltaan ilmavoimista salaista materiaalia neuvostoliittolaisille toimitettavaksi.

Martti Salo ja Lahja Naukkarinen kertoivat toisistaan tietämättä yhtäpitävästi, että salanimi Julkas oli jyväskyläläinen vaatturi Reino Kettunen. Hän oli värvännyt Salon ja Naukkarisen vakoilemaan Neuvostoliiton hyväksi, ja molemmat olivat toimittaneet hankkimansa tiedot hänelle. Kettunen näytti perustaneen tiedottajien verkoston, vakoilurenkaan, jonka yhdysmiehenä hän itse toimi.

Kun Julkaksen henkilöllisyys varmistui 36-vuotiaaksi vaatturiksi Reino Armas Kettuseksi, poliisiviranomaisille tuli kiire. Supon johto oli siirtänyt jo lauantaina 24. lokakuuta vakoiluun mahdollisesti sekaantuneiden siviilihenkilöiden tutkinnan Uudenmaan lääninrikospoliisille. Poliisien oli toimittava ripeästi, jottei kukaan ehtisi varoittaa Kettusta.

LUKU 2.

VAATTURI SUOSTUI PUHUMAAN

Kari Junkkala kertoo: ”Läksin lastentarhasta kävelemään yksin kohti kotiani Jyväskylän alakaupungilla. Olin vasta 6-vuotias, mutta tuohon aikaan oli yleistä, että lapset kulivat omin päin, ja niinpä minäkin kävin hoitopaikassani puolen kilometrin päässä omatoimisesti. Oli maanantai-iltapäivä 26. lokakuuta 1953. Olin aistinut ilmassa jo talven tuntua, mutta edeltävänä päivänä, sunnuntaina, sää oli muuttunut tihkusateiseksi. Lämmin lempeä ilmavirtaus, pilvinen ja sumuinen ilma, jatkui edelleen koko maanantaipäivän.

Suuntasin päiväkodista Aren kauppaukion kautta kotiini. Asuimme matalassa puutalossa Ilmarisenkadulla. Kotikadullani havahduin siihen, että jotain erikoista oli tekeillä. Tavallisesti rauhallisen kadun varret olivat täynnä radiopuhelimilla ja antenneilla varustettuja poliisin mustia piiska-autoja. Tummapukuisia poliiseja liikkui kadulla edestakaisin. Hidastelin ja katselin uteliaana. Kotini lähellä oli menossa melkoinen näytös.

Vastapäisen naapurimme pihamaa Ilmarisenkatu 13:ssa oli eristetty. Poliisin kopiauto oli pysäköity kiinni puutalon portinpieleen niin, että auto sulki sisäänkäynnin pihalle. Tunsin talossa vuokralla asuvan Reino Kettusen perheen. Kettunen piti asuntonsa alakerrassa vaatturinliikettä.

1950-luvulla paljastunut vakoilurengas vavisutti Suomea. Vastaavaa voisi tapahtua myös tässä ajassa.

Suojelupoliisi paljasti sodan jälkeen Jyväskylässä toimineen vakoilurenkaan, jossa sekoittuivat vakoilu itään ja länteen. Maanpetoksesta tuomittiin ankarasti kahdeksan henkilöä, joista neljä oli upseereita.

Neuvostoliitto värväsi vakoilurenkaan päätekijät välittämään sotilaallisia tietoja itänaapuriin, mutta tietoja kulkeutui 1940-luvun lopulla myös länteen Ruotsiin.

Vakoilusta kerrottiin lehdissä aikanaan näyttävästi. Asiakirjat salattiin, ja aiheesta on vaiettu sen arkaluontoisuuden vuoksi. Tämä on ensimmäinen kattava teos tapauksesta.

Teos avaa Suomen vaikeaa asemaa hävityn sodan jälkeen kylmän sodan kuumina vuosina idän ja lännen välissä. Motiivit taustalla liikuttelivat ihmisiä mitä ihmeellisimpiin tekoihin.

Historian maisteri ja journalistiikan tohtori **Erkki Hujanen** (s. 1963) on journalisti ja tietokirjailija. Hän on kirjoittanut ja toimittanut useita tietokirjoja.

Liikkeenjohdon konsulttina ja yksityisetsivänä työskennellyt **Kari Junkkala** (s. 1947) on koonnut omasta kiinnostuksestaan laajasti lähdemateriaalia Jyväskylän tapauksesta. Hän asui lapsuutensa ja nuoruutensa 1950-luvulla päätuomitun naapurissa ja tunsu tämän.

KL 32.5

ISBN 978-952-850-440-5

DOCENDO